

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 32.351:303

К. О. ВАЩЕНКО

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД В НАУКОВІЙ ОБҐРУНТОВАНОСТІ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ

Системність розглядається як чинник цілісності та наукової обґрунтованості політичного аналізу й прогнозування.

Ключові слова: *принцип системності, наукова обґрунтованість, політична аналітика, прогнозування.*

Ващенко К. А. Системный подход к научной обоснованности политического анализа и прогноза

Системность рассматривается как фактор целостности и научной обоснованности политического анализа и прогнозирования.

Ключевые слова: *принцип системности, научная обоснованность, политическая аналитика, прогнозирование.*

Vashchenko Kostantyn. A systematic approach to the scientific validity of the political analysis and forecast

Consistency is considered as a factor of integrity and scientific validity of the political analysis and forecasting.

Key words: *the principle of systematic, scientific validity, political analyst, forecasting.*

Слід зазначити, що політичні аналітика і прогностика виконують хоч і важливу, але все ж таки допоміжну роль. Створюючи можли-

вості для попередження негативних політичних процесів або подій, самі по собі вони не можуть стати на заваді їх здійснення. Водночас відсутність або низька якість аналізу та прогнозування спричиняє виникнення численних проблем, на подолання яких іноді витрачаються роки й десятиліття. Наближені до нас події кінця 2004 – початку 2005, 2014 – початку 2015 років, що у новітній політичній історії відомі як „Помаранчева революція” та “Революція Гідності” явили собою яскравий приклад того, як нехтування системним аналізом та виваженим прогнозом разом із відсутністю стратегічного планування розвитку країни здатне зневільювати благородні та справедливі ідеї, заради яких українські громадяни вийшли на Майдан. Внутрішня боротьба за ресурси у стані переможців, помилки у кадровій політиці, коливання зовнішньополітичного курсу, відсутність реальних успіхів на антикорупційному фронті, хибні економічні рішення, що призвели до цукрової, бензинової, тарифної та інших криз, – усе це значною мірою є наслідком слабого аналітичного й прогностичного супроводу діяльності політичних сил, які прийшли до влади за підсумками останніх президентських та парламентських виборів про що неодноразово наголошувалося у публікаціях провідних вітчизняних вчених: В. Андрущенка, О. Бабкіної, В. Бебика, А. Гальчинського, М. Головатого, В. Горбатенка, О. Кіндратець, Л. Кочубей, В. Кременя, М. Михальченка, В. Ребкала, Ф. Рудича, С. Телешуна, В. Тертички, В. Ткаченка, Ю. Шаповала, Ю. Шемшученка та ін.

Об’єктивною основою політичного аналізу і прогнозування є системна побудова політичного явища чи процесу, що досліджується. Справа у тому, що орієнтація на принцип системності складає одну з головних особливостей сучасного стилю наукового мислення, який, з’явившись у другій половині ХХ ст., тривалий час займає одне з центральних місць як у вітчизняній, так і світовій науці. Водночас протягом всього цього часу тривають дискусії з приводу цілей і завдань “загальної теорії систем”, змісту принципу системності, зокрема у політичних дослідженнях. Так, В.Н. Садовський у своїй роботі “Основания общей теории систем”, яка побачила світ ще у 70-х роках ХХ ст., вже наводив більше сорока визначень самого поняття “система”¹, що говорить про багатоманітність цілей і завдань, що постають перед системними дослідженнями².

Принцип системності за своїм змістом близький до принципу зв’язку, а саме зв’язку між складовими елементами системи. Розвиток сучасних системних досліджень демонструє, що вимоги виявляти зв’язки між об’єктами того чи іншого роду належать до кола

основних, на які й спирається принцип системності. Однак між принципом системності і принципом зв'язку існують певні розбіжності. На практиці, явно або неявно, ми завжди беремо до уваги ще один критерій, називаючи системою лише таку сукупність взаємозалежних елементів, якій відповідає певна якісна визначеність. Іншими словами, сукупність елементів може утворити систему лише у тому випадку, коли відносини між ними породжують системну, або інтегративну, якість, завдяки якій дану сукупність відрізняють від навколишнього середовища. Суттєво, що ця якість є такою властивістю сукупності, яка „позначає” собою кожний із елементів, що їй належить, та привласнюється ним³.

На цілісності як одній із найважливіших якостей системи концентрує увагу багато авторів⁴. Цілісність системи більшість дослідників вважає її інтегративною якістю. Адже ніхто не називає системою просту сукупність – результат додавання адитивного, що не породжує нової якості. Саме цілісну сукупність і називають системою. Цілісність можна при цьому розглядати як ступінь консолідації системи, міру інтегративної якості. У цілісній системі, особливо системі соціального порядку, підкреслює послідовний прибічник системного підходу В. Афанасьєв, зв'язок між компонентами настільки тісний та органічний, що зміна одного з них спричинює зміну інших, а часто й систему в цілому. Наявність такої тісної взаємодії, органічного зв'язку компонентів і зумовлює той факт, що у різного роду процесах, у взаємодії із середовищем цілісна система завжди виступає як дещо єдине. Тому зв'язок компонентів цілісної системи більш стійкий, ніж зв'язок цієї системи та її окремих компонентів з іншими утвореннями⁵.

Урахування такої якості, яка властива елементам лише в системі, є одним із критеріїв системного підходу: він дає необхідну ознаку, за якою об'єкт повинен бути віднесений або до системи, або до її навколишнього середовища. Цього, на жаль, часто не враховують дослідники, і в результаті важко знайти, наприклад, двох політологів, які однаково відповідали б на запитання про структуру політичної системи й склад її елементів. Одні вбачають у ній лише встановлену правом сукупність суспільних інститутів, причетних до влади, другі – соціальні групи, а треті – навіть економічне й географічне середовище.

Щодо політичної системи, то її інтегративною якістю є політична влада. Лише ті реалії, які в даний момент мають причетність до її реалізації, можуть бути віднесені до такої системи й бути об'єктом дослідження як елементи політики. Все інше – середовище, з яким система взаємодіє.

Ще одна важлива якість, яка присутня у визначеннях системи, – упорядкованість. Так, В. Садовський визначає систему як “упорядковану певним чином множину елементів, що пов’язані між собою та утворюють певну цілісну єдність”⁶. А. Уйомов, у свою чергу, вказує на три головних концепти системи – упорядкованість, взаємозв’язок і цілісність⁷.

Не менш важливою якістю системи є властивість ієрархічності, яка полягає у тому, що будь-яка система розглядається як частина (підсистема) більш широкої системи з відповідними зовнішніми зв’язками, а компоненти системи (підсистеми) також можуть розглядатись як системи. Окрім того, жодна система не є абсолютно замкнутою, ізольованою від іншого світу. Будь-яка система тією чи іншою мірою є відкритою, оскільки формує і виявляє свої властивості в процесі взаємодії із середовищем, яке впливає на систему, і водночас само зазнає впливу з боку системи⁸. Сукупність взаємозалежних систем, що породжує свою системну якість, являє собою систему більш високого порядку, гіперсистему, де окремо взята система відіграє роль елемента, підсистеми. У свою чергу, кожний з елементів досліджуваної системи може бути розглянутий як її підсистема, тобто система більш низького порядку⁹.

Отже, системний підхід найчастіше розуміють як сукупність принципів і положень теоретико-методологічного характеру, які орієнтовані на розгляд об’єктів у вигляді систем (тобто сукупностей елементів, що пов’язані взаємодією і в силу цього виступають як єдине ціле) і дають можливість виявляти багатоманітні зв’язки та відносини всередині системи, що аналізується, так і взаємовідносинах її із зовнішнім середовищем, її функціонування і розвиток, урахувати принципи цільового характеру функціонування системи¹⁰.

Таким чином, принцип системності враховує поділ цілого на частини і елементи. Разом з тим він фіксує спеціалізацію таких елементів та їх підпорядкованість певній функціональній єдності. На рівні цілого диференціюються функції між складовими системи, а наявні структури пристосовуються до характеру функціонування цілого. В результаті система не зводиться до простої сукупності своїх елементів, вона не детермінується однозначно тими чи іншими елементами. Навпаки, самі елементи детермінуються цілим, і в його рамках вони отримують пояснення і виправдання¹¹.

Отже, кожна система має свій особливий спосіб зв’язку власних елементів. Цей спосіб зв’язку формує певну її ієрархію та структуру, пізнання яких розкриває специфічний спосіб функціонування

системи в усіх основних проявах. Визначаються ці конкретні форми зв'язків і залежностей між окремими частинами й елементами даної системи з метою пошуку функціональних залежностей між елементами системи та між системою і зовнішнім середовищем. У результаті формується загальне уявлення про предмет, збагачене врахуванням усієї сукупності зв'язків, що істотно відбивається на його якісних характеристиках¹².

Системний підхід також передбачає аналіз середовища об'єкта, тобто факторів його виникнення і поведінки, умов його існування. Разом з тим, системність передбачає, з одного боку, стабільне існування, збереження основної якісної визначеності цілого, з іншого – вказує на виокремленість системи із середовища та її відносну автономію¹³.

При цьому якості, компоненти та структури цілого пізнаються, як правило, не ізольовано, а у взаємному зв'язку, разом, хоча на певному історичному етапі пізнання цілого на перший план може виступати пізнання якоїсь однієї з його сторін. Знання властивостей дозволяє розкрити будову цілого, що в свою чергу, дає можливість поглибити уявлення про його властивості. В результаті у процесі пізнання настає такий момент, коли розрізнені, з першого погляду не пов'язані знання про властивості, склад й структуру виступають в тісній єдності, такій, що більш-менш відбиває ціле, яке існує об'єктивно¹⁴.

Зв'язки і відносини, притаманні системам, характеризуються в категоріях частини і цілого, речі і процесу, причинності і випадковості, можливості і необхідності, простору і часу¹⁵. Тому принцип системності передбачає аналіз внутрішніх взаємозв'язків цілого, суперечливих тенденцій його стійкості, рухомості та розвитку, якісних переходів у новий стан, цільових характеристик його елементів.

Потреба управління складними суспільними, у тому числі й політичними, процесами, необхідність прогнозувати наслідки дій зі здійснення поставлених цілей робить актуальним застосування системного аналізу, розгляд елементів, що беруть участь у процесі, і факторів, які впливають на нього, у взаємозв'язку. Управління тими або іншими елементами суспільної конструкції без урахування реакції інших елементів, зміни характеру наявних між ними відносин може призвести до непередбачуваних наслідків. Об'єкт, який цікавить аналітика, повинен бути розглянутий як система, якщо дійсно є таким. Застосування системного підходу припускає дослідження явища в різних його аспектах – у всіх або в деяких із них¹⁶.

Загальноновизнаною перевагою системного підходу у політичній науці є те, що він дає можливість представити об'єкт вивчення в його єдності й цілісності, і, отже, сприяючи знаходженню кореляцій між взаємодіючими елементами, допомагає виявити „правила” такої взаємодії, або, інакше кажучи, закономірності функціонування політичної системи. Принцип системного підходу до вивчення політичних об'єктів націлює аналітика на виявлення цілісного об'єкта, тобто виявлення його меж, відокремлення від інших об'єктів, якісної визначеності. Система як цілісність має певні інтегративні якості, які відсутні в окремо взятих елементах і виявляються тільки в рамках всього цілого, що й дозволяє відокремлювати одну якісно визначену систему від інших систем¹⁷.

Сутність аналізу як ефективного засобу наукового пізнання полягає у розчленуванні цілого на компоненти, частини, що його утворюють, у виокремленні їх із загального зв'язку, у вивченні та визначенні місця та ролі кожної з них у цілісній системі¹⁸. При цьому розчленування системного об'єкта відбувається не довільно, а відповідно до закономірностей, йому притаманних, до його складу, структури та функцій, з урахуванням внутрішньосистемних зв'язків та зв'язків компонентів системи у природному вигляді. Аналіз здійснюється з розрахунком того, щоб потім був можливий синтез – відтворення системи в її вихідному стані. “Аналіз, – вважає М. К. Мамардашвілі, – є виокремленням та розглядом характерних властивостей, зв'язків предмету, в силу яких він є частиною певної сукупності предметів і які, відповідно, мають значення при розгляді відношення координації предметів усередині цієї сукупності”¹⁹.

Конкретні форми аналізу, підкреслює В. Афанасьєв, визначаються як природою самого цілого, характером багатоманітності його компонентів, внутрішніх та зовнішніх зв'язків цілого та його компонентів, так і завданнями, цілями, які ставляться для вивчення того чи іншого цілого. В одному випадку дослідник прагне встановити генетичний зв'язок різних компонентів цілого, виявити в ньому залишки минулого, основу теперішнього та зародок майбутнього і вловити, визначити тенденцію його розвитку. В іншому випадку постає завдання розкрити координацію і субординацію частин цілого, виявити інтеграційні фактори цілісного утворення, що досліджується. У третьому випадку потрібно встановити взаємодію даного цілого з іншими цілісними утвореннями тощо. Звідси й різні принципи пізнання²⁰.

У будь-якому випадку, застосовуючи системний підхід, аналітик уявно розчленовує об'єкт дослідження, виділяє його елементи, його

зовнішні і внутрішні зв'язки, структуру і висуває припущення про механізм його функціонування та розвитку.

У ситуації системної кризи, що охоплює тривалий час український соціум, необхідна радикальна зміна її структури, формування нових елементів і скасування старих, зміна нормативної основи їхньої взаємодії. Подібні зміни не проходять миттєво, тому важливо забезпечити надійне функціонування цієї системи в будь-який момент перехідного стану, коли старі елементи значною мірою ліквідовані, а нові ще не сформовані. При цьому важливо постійно враховувати реакцію суспільства, здатну зруйнувати нестійку на перехідному етапі політичну систему, а разом з нею і весь суспільний організм. Іншими словами, вітчизняна політика сьогодні відчуває гостру потребу в надійному аналітичному інструментарії, який уможливило оперативне проведення багатоаспектних комплексних досліджень²¹.

Як зазначає В. Горбатенко, однією з найважливіших вимог системного підходу щодо аналізу і прогнозу соціально-політичних процесів є така: дослідження певної соціальної системи в сучасних умовах є неможливим без виходу за її межі. Такий підхід здатен змінити не тільки спосіб мислення, а й практичні дії в процесі реформування суспільного організму. Невиконання принципу виходу за межі старої системи, небажання відмовитись від відомого набору стереотипних уявлень, як правило, замість модернізації суспільства зумовлюють її видимість²².

Проте деякі дослідники цілком справедливо звертають увагу на те, що слід тверезо оцінювати можливості системного підходу й розуміти, що математично строго поставлене завдання й отримання результатів у числових показниках самі собою не вирішують усіх проблем, що виникають при аналізі політичних відносин²³. З цим важко не погодитись, але чи можна впроваджувати системний підхід у політичному пізнанні до виявлення кількісних параметрів політичних процесів? Дійсно, якщо виходити за межі наявної системи, тоді кількісні розрахунки можуть зводитись до такого собі моделювання соціальних процесів на кшталт таких сценаріїв розвитку, як оптимістичний, реалістичний, песимістичний. Це також мало б якусь користь, щонайменше психологічного типу – певне пом'якшення шоку від майбутнього. Але навряд чи це складає ядро чи навіть одну з центральних тем і завдань системного підходу. Як було зазначено вище, цей підхід узагалі уможливило цілісне бачення соціальних процесів: залежно від того, наскільки послідовно він застосовується, ці процеси постають як більш або менш цілісні. Не перебільшуючи

можливості людини і навіть людства, слід розглядати і формувати цілісності в об'єктивному світі, а також усвідомлювати значущість цих цілісностей для світу як такого. Однак, на нашу думку, саме поняття системності втілює ступінь людського впливу на світ. Ще екзистенціалісти стверджували, що світ має стільки сенсу, скільки вкладає в нього людина, сам по собі він абсурдний.

Звідси випливає завдання конкретизувати можливість й межі принципу системності у політичному аналізі та прогнозуванні. Системний підхід уможливує цілісне бачення соціальних процесів: залежно від того, наскільки послідовно він застосовується, ці процеси постають як більш або менш цілісні. Не перебільшуючи можливості людини і навіть людства, слід розглядати і формувати цілісності в об'єктивному світі, а також усвідомлювати значущість цих цілісностей для світу як такого. Системність прогнозування означає, що, з одного боку, політика розглядається як єдиний об'єкт, а з іншого боку – як сукупність відносно самостійних напрямків (блоків) прогнозування. Цей принцип дозволяє отримати цілісну модель досліджуваного об'єкта в усій сукупності його прямих і зворотних, ієрархічних та координаційних зв'язків, визначити і виокремити його основні системні ознаки – елементарний склад, структуру, зміст, функціонування, способи реалізації. Причому цілісність, комплексність, системність прогнозування полягає не в простій механічній сумі зусиль експертів вузькоспеціалізованих галузей, а у використанні комплексно-методологічного принципу узгодження результатів прогнозування. Механічна сума прогнозів спеціалістів різних галузей не дає цілісного загального соціального або політичного прогнозу, на підставі якого можна було б успішно здійснювати окремі аспекти соціального/політичного прогнозування.

1. *Садовский В. Н.* Основания общей теории систем / Садовский В. Н. – М. : Наука, 1974. – 280 с. 2. *Казарян А. С.* Межтеоретические отношения и системность науки (гносеологический и методологический анализ) / Казарян А. С. – Ереван : Изд-во АН Армянской ССР, 1978. – 112 с. 3. *Швырев В. С.* Фальсификация / В. С. Швырев // Новая философская энциклопедия : в 4 т. – М. : Мысль, 2000–2001. – Т. 4. – 2001. – С. 100-110. 4. *Шабров О. Ф.* Политическая система: демократия и управление обществом / О. Ф. Шабров // Государство и право. – 1994. – № 5. – С. 116-125; Пospelов Г. С. Программно-целевое планирование и управление / Г. С. Пospelов, В. А. Ириков. – М. : Сов. радио, 1976. – 440 с.; Афанасьев В. Г. Системность и общество / Афанасьев В. Г. – М. : Политиздат, 1980. – 368 с. 5. *Афанасьев В. Г.* Общество: системность, познание и управление

/ Афанасьев В. Г. – М. : Политиздат, 1981. – 432 с. **6.** Садовский В. Н. Методологические проблемы исследования объектов, представляющих собой системы / Садовский В.Н. // Социология в СССР : в 2 т. – М. : Мысль, 1965–1965. – Т 1. – 1965. – 532 с. **7.** Уйюмов А. Філософія і наука в системному підході / А. Уйюмов // Філософська думка. – 2001. – № 5. – С. 19-40. **8.** Коваленко А. О. Політичний аналіз і прогнозування / Коваленко А. О. – К. : Науковий світ, 2002. – С. 52-53. **9.** Швырев В. С. Цит. работа. – С. 110-110. **10.** Уёмов А. И. Свойства системы и сложность / А. И. Уёмов // Вопросы философии. – 2003. – № 6. – С. 96-110. **11.** Левин В. Г. Детерминизм и системность. Методологический анализ специфики системной детерминации / Левин В. Г. – Куйбышев. : Изд-во Саратовского унта ; Куйбышевский филиал, 1990. – 134 с. **12.** Коваленко А. О. Цит. праця. – С. 53. **13.** Левин В. Г. Цит. работа. **14.** Афанасьев В. Г. Цит. работа. **15.** Степин В. С. Философия и эпоха цивилизационных перемен / В. С. Степин // Вопросы философии. – 2006. – № 2. – С. 5-17. **16.** Анохин М. Г. Информационно-коммуникативные технологии в политике / М. Г. Анохин, М. Ю. Павлутенкова // Вестник Российского университета дружбы народов. – Серия: Политология. – 1999. – № 1. – С. 40-52. **17.** Коваленко А. О. Цит. праця. – С. 52-53. **18.** Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление. **19.** Мамардашвили М. К. Процессы анализа и синтеза / М. К. Мамардашвили // Вопросы философии. – 1958. – № 2. – С. 51-55. **20.** Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление. **21.** Анохин М. Г., Павлутенкова М. Ю. Цит. работа. – С. 40-52. **22.** Горбатенко В. Принципы, методи і основні етапи політичного прогнозування / В. Горбатенко // Людина і політика. – 2003. – № 5. – С. 47. **23.** Коваленко А.О. Цит. праця.

УДК 328.34 (342.52)

В. В. КОЛЮХ

ЗАКОНОДАВЧА ФУНКЦІЯ ПАРЛАМЕНТІВ ТА ПРАКТИКА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ

Досліджуються особливості здійснення законодавчої функції парламентом у зарубіжних державах. Аналізується світовий досвід розгляду законопроектів парламентами. Визначено суб'єктів права законодавчої ініціативи. Проаналі-

© КОЛЮХ Валерій Вікторович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка